

**‘Akosi 2007/August 2007
SHPN (CBD) 07/136TO (Tongan)**

**Ngāue ‘a Niu Sauele ki he Malu’i mo e Tokanga’i ‘o e TB
NSW Tuberculosis Prevention & Control Service**

**Pihia he TB ‘oku ‘ikai ‘asi [Latent tuberculosis infection
(LTBI)] mo e faito’o malu’i**

- Kuo tu’utu’uni atu ‘e ho’o toketaá ha polokalama faito’o ke ke fai ke malu’i mei he TB.
- ‘Oku ‘oatu ‘a e faito’ó koe’uhi ‘oku ke ma’u:
  - ha sivi kili ki he TB ‘oku positivi (‘oku toe ui ko e TST pe Mantoux test) pē
  - ha faka’ata ‘o e fatafatá ‘oku anga-kehe, pē
  - ha fehokotaki mo ha taha ‘oku ne ma’u ‘a e TB pipihi’.
- ‘Oku tala ‘e he ngaahi me’a ni ‘oku ngalingali te ke pihia ‘i he TB ‘a ia ‘e lava ke fakatupu ‘a e mahaki TB.

Ko e hā ‘a e faikehekehe ‘o e pihia ‘i he TB mo e mahaki TB?

Pihia ‘i he TB:

- Ko ha sivi TST positivi ‘oku ne tala ‘a e pihia ‘i he TB.
- ‘I he taimi ‘oku pihia ai ha taha ‘i he TB, ‘oku ‘i he sino ‘a e ngaahi siemu TB ka ‘oku ‘ikai kenau ngāue pea ‘ikai malava ke mafola ki he kakai kehe.
- ‘I he taimi lahi (pēseti ‘e 90-95 ‘o e kakai’), ‘oku hanga ‘e he sisitemi malu’i ‘o e sinó ‘o pule’i ‘a e ngaahi siemú ‘o ‘ikai ke fakatupu ‘a e mahaki TB.
- Ko e kakai ko ē ‘oku nau pihia ‘i he TB ‘ata’atá peé ‘oku ‘ikai hanau ngaahi faka’ilonga pea ‘oku nau ongo’i sai pē.

Mahaki TB:

- ‘I he pēseti nai ‘e 5-10 ‘o e kakai ‘oku nau pihia ‘i he TB, ‘oku malava ke fakatupu ‘a e mahaki TB, ‘i he taimi ‘oku ngāue mo fanafanau ai ‘a e ngaahi siemu na’e ‘ikai ke ngāué.
- ‘E lava ke hoko ‘eni ‘o a’u ki ha ‘osi ha ngaahi ta’u lahi, ‘oku fa’a hoko ‘i he taimi ko ē ‘oku vaivai ai ‘a e sisitemi malu’i ‘o e sinó. ‘Oku ala hoko ‘eni koe’uhi ko e ta’u-motu’aangé, puke lahi, ngāue’aki ‘o e faito’o-kona-tapú pe ‘olokaholó, pihia ‘i he HIV (vailasi ‘oku ne fakatupu ‘a e AIDS), pe ha ngaahi tu’unga kehe.

Pihia ‘i he TB	Mahaki TB
Ngaahi siemu TB ‘i he sinó, ‘oku ‘ikai ke nau ngāue	Ngaahi siemu TB ‘i he sinó, ‘oku nau ngāue
‘I kai ha ngaahi faka’ilonga ‘o e TB	Ngaahi faka’ilonga ‘o e TB hangē ko e tae, mofi, holo e fua mamafá
‘I kai lava ke fakamafola e ngaahi siemu TB ki he kakai kehé	Ala fakamafola e ngaahi siemu TB ki he kakai kehé.
Ala fiema’u ha faito’o ki he pihia ‘i he TB ke ta’ofi ha’ane tupu ‘o a’u ki he mahaki TB.	Kuopau ke ‘i ai ha faito’o ke faito’o’aki e mahaki TB.

Ko e hā 'a e faito'o ki he pihia 'i he TB?

- Ko e faito'o maheni 'oku 'oatu ke malu'i mei he TB ko e isoniazid, neongo 'oku lava ke ngāue'aki e ngaahi faito'o kehe.
- Ko e ngaahi faito'o ko'eni' 'oku fai faka'aho 'o 'ikai toe si'i hifo 'i he māhina 'e 6, he 'oku pehē hono fuoloa ke tamate'i 'a e ngaahi siemu TB 'oku 'ikai ngāué.
- 'E ala 'oatu kiate koe 'a e pyridoxine (Vaitamini B6) ke malu'i'aki ha ola-kovi fakatafa'aki 'o e Isoniazid 'oku malava ke hoko.

'Oku 'ikai ke u ongo'i puke, 'e fiema'u ke u 'ai e faito'ó?

- Neongo pē 'oku 'ikai te ke ongo'i puke, ko hono faito'o ko ia 'i he kongā kimu'a 'o e pihia 'i he TB 'e lava ai ke tamate'i 'a e ngaahi siemu TB 'i ho sinó 'o tokoni ia ke malu'i koe mei he hoko 'a e mahaki TB
- 'Oku tokoni 'a e faito'o ki he pihia he TB ki hono malu'i mei he mahaki TB 'i he kakai tokolahi 'oku nau fakahoko 'o kakato 'a e faito'ó.

'Oku malu 'a e faito'o ki he pihia he TB?

- 'Oku malu 'a e ngaahi faito'o ni pea ko e kakai tokolahi (kau ai e fānaú) 'oku 'ikai ke nau fekuki mo ha faingata'a 'i hono ngāue'aki'.
- Ko e kakai 'e ni'ihi te nau ala fekuki mo ha ola-kovi fakatafa'aki 'o kau ai 'a e:
  - langa kete
  - engeenga e kili' mo e matá
  - lanu fakapōpō'uli e tu'uofi' (hangē ko e ti' 'uli'uli' pe kofi
  - mole 'a e u'á
  - tokakovi pe lua
  - fepulopulasi pe velia
  - mofi
  - hela'ia 'aupito
  - mofisifisi e louhi'i-nimá pe louhi'i-va'é

Kātaki 'o fakahā leva ki ho'o toketaá pe neesi' kapau 'oku ke ma'u e fa'ahinga faka'illonga ko'eni' pe ha ngaahi faka'ilonga kehe 'oku ke hoha'a ki ai. Ko ha ola-kovi fakatafa'aki 'oku tātaaitaha ka 'oku fakatu'utāmaki ko e 'ikai ngāue 'a e 'até, 'e lava ke fa'a faka'ehi'ehi mei heni 'aki hano tokanga'i lelei'i 'e ho'o toketaá.

'Oku anga fēfē 'eku 'ai e faito'ó?

- 'Oku totonu ke ke folo kātoa e faito'ó 'i he timi tatau 'i he 'aho taki taha.
- Ke tokoni kiate koe ke ke manatu'i ke 'ai ho'o faito'ó, te ke ala 'ilo 'oku 'aonga ke ke faka'ilonga'i ha tohi-māhina pe tohi-noa 'i he 'aho kotoa pē, pe 'e 'ai ho'o faito'ó 'i he houa 'e taha kimu'a 'i he taha ho'o ngaahi houa kai'.
- Kapau 'e ngalo ke ke 'ai ho'o faito'ó 'i ha 'aho, ngāue'aki pē 'i he 'aho hono hokó 'a e lahi tatau 'oku fa'a ngāue'aki' (kae'oua 'e liunga ua hono lahi' 'i he 'aho hono hokó). Kapau'e fu'u tu'olahi 'e ne fa'a ngalo 'iate koé, 'e lava ke 'ikai ke ola lelei 'a e faito'ó 'i hono tamate'i e ngaahi siemu TB. 'Oku totonu ke ke tala ki ho'o toketaá pe neesi' kapau 'oku toutou ngalo 'iate koe ke 'ai ho'o faito'ó.
- 'Oku totonu ke 'oua te ke inu 'olokaholo lolotonga ho'o ngāue'aki e ngaahi faito'ó. Fakapapau'i mo ho'o toketaá kimu'a pea ke ngāue'aki ha fa'ahinga faito'o fo'ou (kau ai e ngaahi faito'o 'oku ma'u pē mei he kānitá pe faito'o 'oku tānaki atu, 'a ia ko e paracetamol), he 'oku 'i ai e ni'ihi 'oku nau uesia 'a e ngaahi faito'o 'oku ngāue'aki ke malu'i mei he TB

‘E fiema’u ke u tala ki ha taha fekau’aki mo hoku faito’o ki he pihia he TB?

- Ko e kakai ko ē ‘oku nau pihia ‘i he TB ‘ata’atā peé ‘oku ‘ikai ke nau lava ‘o paasi e TB ki ha taha kehe, ko ia ‘oku ‘ikai fiema’u ia ke tala ki ha taha he ngāué, ‘apiakó pe ‘univēsiti’ kapau ‘oku ‘ikai te ke fiema’u. ‘Oku totonu ke ke tala ki ha toe toketā ‘oku ke sio ki ai pea te nau tauhi ke malu ‘a e fakamatala ko’eni’.

Ngaahi me’a kehe ke fakakaukau’i’

Tuku kehe ‘a e ngaahi me’a kuo lau ki ai ‘i ‘olungá:

- ‘Oku totonu ke ke tala ki ho’o toketā kapau ‘oku toe ‘i ai hao ngaahi palopalema kehe ki he mo’ui’ pe kapau ‘oku ke fie feitama.
- Te ke lava ‘o hoko atu pē ‘a e ngaahi ngāue kotoa ‘oku ke fa’a fai, lolotonga ho’o ngāue’aki ‘a e faito’ó.

Ki ha toe fakamatala

- Lolotonga e taimi ‘oku ke ngāue’aki ai ‘a e faito’ó ‘e toutou sio atu kiate ko e ha toketā pe neesi ke vakai’i ho’o fakalalakaká, ka ‘o kapau ‘oku ke fiema’u ha toe fakamatala, fetu’utaki ki he kiliniki fatafata ‘i ho feitu’ú pe sio ki ho’o toketā.